

KRŠĆANSKI KOMUNITARIZAM

MISLI ZA SVE KRŠĆANE, A POSEBNO ZA SVEĆENIKE

Uvod

1. »Ljubavi, ljubavi! Hoće li ovo biti tvoj čas? O predragi sinovi, nastojmo biti dostojni da ljubavi pripravimo putove. Molimo, ljubimo, radimo, da ljubav bude u našim srcima, da može isvršiti čudo svoga trijumfa« (Osservatore romano, Rim, 25. siječnja 1968, str. 1). Tako je govorio sv. otac Pavao VI hodočasniciima prigodom generalne audijencije 25. I ove godine.

2. Možemo reći, da je II vatikanski sabor (dalje IIVS) više od drugih sabora naglasio ljubav. Time, naravno, ne kažemo, da je IIVS dokinuo ili, bilo i najmanje, potcijenio vjerske formulacije i izraze prošlih sabora. To nipošto. IIVS nije ništa dokinuo, nego je upotpunio. A upotpunio je baš time, što je naglasio važnost ljubavi u životu čovjeka, u životu Crkve i njezina odnosa prema raznim kršćanskim i nekršćanskim vjerskim zajednicama i prema čitavu ljudskom društvu. Univerzalni i integralni humanizam izgrađen na naravnim i objavljenim Božjim principima — čini mi se, da je to jedna od ideja vodilja našega Sabora. Naravno, čovjek i ljudsko društvo, tj. ovaj svijet, ne mogu se mjeriti s Bogom. Bog je neizmjenno uzvišeniji od svijeta, i svijet treba da služi Bogu po Kristu, jer to bitno izlazi iz naravi svijeta ukoliko je stvoren i otkupljen po Kristu. Ipak je naš Gospodin rekao: »Sin čovječji nije došao, da mu služe, nego da služi i da svoj život da u otkup za mnoge« (Mt 20, 28). Očito je, da se velike istine ne mogu tako lako izraziti u jednoznačnim logičnim rečenicama, pa se i Bog zna poslužiti, kada govori ljudskim jezikom, dijalektikom, tj. suprotnim rečenicama, koje jednu stvarnost opisuju s različitih vidova, naoko suprotnih. Tim načinom govora htio se poslužiti i IIVS te je ovaj odnos čovjeka prema Bogu htio pogledati sa stanovišta Božje ljubavi prema svijetu. I s toga stanovišta stvarnost Boga i čovjeka prikazuje nam se nekako u drukčijem svjetlu, tj. u svjetlu ljubavi Božje, koja se stavlja u službu čovjeku i svijetu.

To je opazio i Garonski seljak, koji je takvom postavljanju toga pitanja mnogo doprinio, osobito djelom »L'humanisme intégral«. I sam papa Pavao VI jednom je izjavio, da se osjeća učenicom Maritainovim.

3. Takvo postavljanje pitanja odnosa između Boga i čovjeka može stvoriti pometnju u jednom logički discipliniranom umu. Ali, ako čitamo i proučavamo Sabor ne samo s pomoću strogo aristotelovsko-skolastičke logike, nego i s pomoću načina konkretnoga mišljenja, kako ga nalazimo u Svetom pismu, stvari će nam postati jasnije. Tada ne ćemo tražiti neke proturječnosti između nauke IIVS i prošlih sabora, niti ćemo tražiti opreke između pionske i pavlovske Crkve, kao da je poslijesaborska Crkva depačelizirana, kako se katkada može misliti čitajući neku ino-

zemnu nekatoličku, a katkada i katoličku štampu. Tada će nam biti jasno, da se Garonski seljak mogao zgražati nad onim istin\ zabludama, koje je, poslije njega, osudio Sinod biskupa, a da tim svojim zgražanjem nije postao nevjeran Saboru niti svome integralnom humanizmu.

Ovaj pregled problema kršćanskog komunitarizma ima tri dijela:

1. socijalna dimenzija ljudske osobe i kršćanski komunitarizam
2. kršćanski komunitarizam u pastoralnom radu i životu svećenika
3. putovi, koji vode do kršćanskog komunitarizma.

1

Socijalna dimenzija ljudske osobe i kršćanski komunitarizam

4. Današnji psiholozi opažaju, da je nemoguće razvoj vlastite osobnosti bez razvoja društvenih odnosa. Ja se ne mogu razvijati u sebi, ako se ne razvijam i u drugome.

Problem odnosa osobe prema društvu danas je problem prvoga reda. To postaje i pastoralan problem u odgoju, osobito naših mladih, bilo u našim sjemeništim\ i našim samostanima, bilo u našim obiteljima i našim župama. Mladi protestiraju na nepravilne društvene odnose, koji im se nameću sa strane starijih, posebno na duh dominacije, koji se javlja namjesto duha prijateljstva.

5. Zašto socijalna dimenzija ljudske osobe dobiva danas veću važnost nego prije?

Najprije moramo naglasiti, da su i stari dobro znali za socijalnu dimenziju ljudske osobe. Osobito se to ističe u Platonovoj filozofiji. Platon je u svojoj »Državi« č\ak sastavio jedan komunistički sustav društvenog, ekonomskog, kulturnog, bračnog, vjerskog itd. života u idealnoj državi. To je komunizam kulturne aristokracije ili racionalni komunizam. I Aristotel je čovjeka nazivao političkim, to jest društvenim bićem. Nauku starih dalje su razvili sveti Oci, a poslije njih skolastici, osobito sv. Toma. Dosta je otv\oriti njegovu »Teološku sumu«. drugi dio drugog dijela, od kvestije 23. pa dalje, da se dokaže, koliku su pažnju naši stari poklanjali baš društvenoj moralci.

6. Ali se društvo dalje razvijalo. Taj razvoj ima svoje autonomne zakone, koje moramo poštovati, kako nas uči IIVS. Taj razvoj naša filozofija i naša teologija moraju budno pratiti. Ja ne bih rekao, da smo uvijek bili dovoljno budni u toj pratnji, dapače, usudio bih se reći, da smo na tom polju ponešto i zakasnili, *da smo dapače i danas u našim službenim, školskim moralcima nešto u zakašnjenju za tim razvojem.* Neke nam činjenice naime izmiču, to jest mi ih dovoljno ne zapažamo i ne domosimo na vrijeme potrebna rješenja.

7. Mi ne spadamo u one, koji misle, da je danas razvoj ekonomije, kulture i društvenih odnosa takav, da bismo morali promijeniti naša načela, koja imamo iz Svetoga pisma i usmene predaje. Ne mislim, da bismo morali stvoriti sasvim novu društvenu moralku, koja ne bi imala veze s našom tradicijom. Naprotiv mislim, da se iz naših starih principa mogu izvući, na tom području, neočekivano novi zaključci.

8. Papa Ivan XXIII dobro ističe činjenicu (u »Mater et magistra«), koja nam je danas svima poznata, naime, da se ljudski život sve više socijalizira, to jest društveni odnosi među ljudima sve se više množe. Prije je seljak mogao sam u svom polju kopati i krčiti i u svom vinarstvu šetati te reći: »Ovo je moje i Božje.« I malogradanin je mogao u svom malom uredu, u svojoj maloj zanatlijskoj radionici, u svojoj maloj trgovini voditi prilično statični život u zatvorenom društvenom krugu. Ali danas se ljudi sakupljaju u masama, da mogu zajednički raditi i živjeti u velegradovima. Danas se u gradu ne možeš ni zabavljati, ako se ne upišeš u koju društveno-zabavnu organizaciju. Urbanizacija i industrijalizacija opće su pojave našega vremena, kaže nam pastoralna konstitucija »Radost i nada« (u uvodu). To je uzrok sve veće socijalizacije novoga društva, koje se rađa pred našim očima, i mi tim pojavama treba da damo evanđeoski smisao.

9. Problem se odvija u prvom redu na praktičnom planu, na planu individualnog i kolektivnog egoizma, koji treba ukrotiti, i zatim na planu ideologija, koje treba usmjeriti.

I na području etičko-moralne osobne i društvene prakse, i na planu ideologija Crkva ima mnogo toga da kaže i mnogo toga na učini. Varali bismo se, kada bismo mislili, da je Crkva sve učinila ili barem da je sve rekla, što je imala da učini i reče u reguliranju odnosa pojedinca prema društvu.

10. Moramo, doista, priznati, da je na području društvene etike danas situacija vrlo zapletena. Tu živi pretjerani personalizam liberalnog neokapitalizma, koji danas Crkva službeno odbacuje kao neprihvatljiv (PP, br. 26). Tu imamo i marksistički kolektivizam, koji je za nas posebno interesantan. Marksizam upotrebljava formulu, da je društvo iznad osobe, pa da, prema tome, sva prava osobi dolaze od društva. Mi, naravno, takvu formulaciju ne možemo prihvatiti, kada znamo, da osoba ima neka prava, koja su joj dana od Boga i koja joj društvo ne može nikada oduzeti. Time bismo se morali odlučno distancirati od marksističkog rješenja. Mi, međutim, opažamo danas, u našoj sredini, pojavu jednog *neomarksizma*, koji sve više naglašuje primarnost čovječke osobe i koji bi zbilja htio stvoriti društvo slobodnih ljudi. Takva nastojanja treba da podržimo. Ne valja gledati toliko na riječi i formulacije; treba vidjeti što se hoće reći.

11. Nije to tako jednostavno reći, da je osoba iznad društva, tj. da je društvo bitno u službi osobe. Tu može biti krivog tumačenja, koje je podržavalo naš dosadašnji individualizam. Uvijek mi se nametala misao, da »općinstvo svetih« treba da uključuje ne samo zajednicu duhovnih

dobara, nego i zajednicu materijalnih dobara, kako je to bilo ostvareno u prvoj Crkvi, u Jeruzalemu. Stvarno, samo u takvoj zajednici mogu biti, pogotovo u današnjim ekonomskim prilikama, efikasno osigurana sva bitna prava čovjeka. Jedino u takvom (idealnom) društvenom sustavu današnji bi se čovjek mogao obraniti od imperijalizma novca.

12. Osim toga, čini mi se, da i nauka o Mističnom Tijelu Kristovu uključuje jednu potpuniju zajednicu dobara nego smo mi to do sada shvaćali. Mistično Tijelo Kristovo nije samo zbroj osoba, nego i jedna nova osoba, jedan novi organizam, koji se javlja na povijesnoj sceni i koji treba da stvara i nova pravna, socijalna itd. shvaćanja, čak i jedan novi društveni poredak kvalitativno različan od poretka, koji bi se temeljio na dostojanstvu pojedinih ljudskih osoba.

13. Napokon, svaka ljudska osoba dobiva nove kvalitete baš ukoliko je dio ljudskog društva, kao što je ćelija u mojem tijelu nešto drugo nego je ista ćelija, kada se nalazi izvan tijela. Mislim stoga, da definicije rimskog prava i aristotelovsko-skolastične filozofije ljudske osobe možda ne izražavaju dovoljno socijalnu dimenziju ljudske osobe. Čini mi se, da se naš sadašnji pretjerani individualizam razvio i razvija na temelju tih jednostranih shvaćanja ljudske osobe. Zbog toga u svijetu neokapitalizma postoje veoma teški problemi, koji se ne će moći riješiti na temelju tih principa. Rimsko pravo, koje je u bazi našega prava, odlično štiti dostojanstvo ljudske osobe i njezina privatnog prava, ali ne uvažava dovoljno prava društva. Rimsko pravo bilo je za svoje vrijeme veoma napredno, ali ono danas mora biti bitno dopunjeno društvenim pravom i na ekonomskom planu.

14. Evo što o tome kaže papa Pavao VI u »Populorum progressio«:

Mehanizam današnjih odnosa između bogatih i siromašnih zemalja, kaže Pavao VI, »vodi svijet prema pogoršanju, a ne prema ublaženju razlika u standardu života« (br. 8). »U zemljama, koje su gotovo isključivo seljačke, težaci postaju sve svjesniji svoje bijede, koju nisu zaslužili« (broj 9). Papa također denuncira »sablazan, koja nastaje uslijed nejednakosti, koje viču pred Bogom, ne samo s obzirom na uživanje materijalnih dobara, nego i s obzirom na sudjelovanje u vlasti« (br. 9).¹ Papa, zatim, osuđuje jasnim riječima liberalni kapitalizam, koji naziva »nesretnim sustavom«, jer da on smatra profit bitnim motivom za ekonomiju i konkurenciju kao vrhovni zakon ekonomije, a privatno vlasništvo produktivnih dobara kao aposlutnu vrednotu, koja nema granica ni društvenih obaveza. Taj liberalizam bez granica vodi, kaže papa, »diktaturi, koju je s pravom denuncirao Pio XI kao onu, koja radi internacionalni imperijalizam novca« (br. 26). Papa, zatim, denuncira trgovačke odnose između bogatih i siromašnih država, kada ti odnosi imaju za rezultat, da još više obogate bogate države, a osiromaše siromašne (br. 57). Papa, zatim, denuncira ono, što on naziva »nepodnošivom sablazni«, tj. svako rasipanje materijalnih dobara i finan-

¹ Papa očito misli na rasističke režime, koji još ponegdje u svijetu postoje.

cijskih sredstava, bilo privatno, bilo javno, koje ide za tim, da se pokaže nacionalna ili osobna veličina, i oštro osuđuje svako natjecanje u naoružavanju, dok s druge strane mnogi narodi gladuju ili trpe bijedu ili žive u neznanju (br. 53). Papa, nadalje, veli, da se nitko ne će začuditi, pošto sve to promotri, da se oni narodi, koji trpe sve te nepravde, nalaze »u velikoj napasti da upotrijebe nasilje u obrani svoga ljudskog dostojanstva od tih nepravda« (br. 11. i 30).

Izričitiije nego »Mater et magistra« ova enciklika naglašuje potrebu »programa« i planiranja nacionalne i internacionalne ekonomije. Osobne inicijative i konkurencije ne smiju biti potpuno isključene, jer i one doprinose općem dobru. Ali one moraju biti dobro integrirane u nacionalnoj i internacionalnoj podjeli rada. Papa nastavlja doslovno: »Dužnost je javnih vlasti da odrede pa i da silom nametnu objekte i ciljeve, koje treba postići, sredstva, koja treba upotrijebiti; njihova je dužnost da stimuliraju sve snage, koje sudjeluju u toj zajedničkoj akciji. Ali meka u tom poslu pridruže privatnu inicijativu i međuposrednička tijela. Tako će izbjeći pogibelj jedne integralne kolektivizacije i samovoljne planifikacije, koje guše slobodu i ne dopuštaju vršenje temeljnih prava ljudske osobe« (PP, br. 33, cfr br. 50) . . . »Reći: razvoj, to znači brinuti se jednako za društveni napredak kao i za ekonomski razvoj . . . Tehnokracija sutrašnjice može roditi jednako toliko zala, koliko ih je rodio liberalizam jučerašnjice. Ekonomija i tehnika nemaju smisla nego ukoliko služe čovjeku« (PP, br. 34).

15. Držim, dakle, da se socijalna dimenzija ljudske osobe ne može danas više ostvariti, u pravilnoj mjeri, u individualističko-kapitalističkom sustavu, niti u sustavu pretjeranog kolektivizma, nego u jednom komunitarnom sustavu, i to baš u potpunom mjeri u komunitarnom sustavu, koji ima za bazu kršćansku nauku o dostojanstvu ljudske osobe i o općem bratstvu svih ljudi tako, da zajednica ili komunitas nastaje slobodnim udruživanjem slobodnih ljudi. U toj bi se zajednici imao ostvariti takav poredak, u kojem će svi članovi moći jednakopravno učestvovati u duhovnim i materijalnim dobrima. Tako bi se socijalizacija malo-pomalo pretvorila u jedan socijalistički poredak, recimo slobodno, u jedan kršćanski socijalistički poredak. To, dakako, ne znači, da bi svi članovi toga društva morali biti kršćani, jer to ne bi bila jedna teokracija, nego jedna ljudska slobodna zajednica, koja bi u svom ekonomsko-kulturnom poretku uživala zakonitu autonomiju od bilo koje vjere, pa bi u njoj sve vjere i sve ideologije uživale jednakopravnost.

16. U vrijeme između dva rata, riječ *socijalizam* bila je proskribirana u našim udžbenicima, kao što su to bile i neke druge riječi, npr. evolucija, racionalizam, liberalizam, laicizam. Ipak danas, nakon dublje provedene filozofske i teološke refleksije, mi smo te riječi prihvatili pa govorimo o teističkoj evoluciji, o umjerenom racionalizmu (koji nam čak pomaže u dijalogu s pretjeranim egzistencijalistima), o zakonitom liberalizmu (koji nam pomaže u dijalogu s raznim neliberalnim sustavima), o zdravom laicismu itd. Mislim, dakle, da možemo danas prihvatiti i riječ *socijalizam*,

dodavši joj korektiv »kršćanski« ili barem »humanistički« socijalizam, koji izraz zaista mogu prihvatiti svi ljudi, kojima je stalo do spasavanja ljudske slobodne ličnosti i do uklanjanja ekonomskih i kulturnih nejednakosti u društvu.

17. Ipak IIVS ne upotrebljava riječ *socijalizam*, nego radije upotrebljava riječ *komunitarizam* (vidi »Radost i nada«, I dio, pogl. 1. i 2. i II dio, pogl. 3). Sabor upotrebljava tu riječ, jer je ona u Crkvi tradicionalna, a dobro izražava evanđeoske principe o slobodi i dostojanstvu ljudske osobe i o potrebi te ljudske osobe, da svoju slobodu i usavršenje nađe u jednoj društvenoj zajednici (communitas), u kojoj će vladati ljubav i društvena pravda.²

18. Predmet, o kojem govorim, veoma je složen i tražio bi mnoge distinkcije. Ja sam izabrao samo neka osnovna pitanja, u neku reku provokatorna, koja nas naime mogu potaknuti na dublje razmišljanje i raspravu. Jer mi se čini, da se ova pitanja u našoj štampi veoma malo raspravljaju. Možda je tome razlog neko naše loše iskustvo, o kojem ne treba ni da govorim, jer je ono svima poznato. Možda ima tu i nekoga straha. Možda netko još očekuje čak i spas od zapadnog liberalizma. Čini mi se, da mi i kao pastoralni radnici i kao teolozi treba da smjellije pridemo ovim pitanjima te da u svjetlu IIVS i papinskih socijalnih enciklika tražimo rješenja, koja nam život nameće.³

2

Kršćanski komunitarizam u pastoralnom radu i životu svećenika

19. Svakako, kršćanski komunitarizam sustav je društvenog poretka, u kojem društveno vlasništvo ima prednost pred privatnim vlasništvom, ali u kojem se integriraju slobodne osobe, koje u društvu zadržavaju prava slobodnih ljudi i prava Božje djece.

20. Ja bih ovdje bio odlučan konzervativac. Naime, vratio bih se na izvore kršćanstva, na same sv. Oce. Evo, što kaže, na primjer, sv. Bazilije, kojega citira 17 biskupa u svojoj »Poruci«:

»Kome činim krivo« — govori škrtac, »ako čuvam ono, što mi pripada?« — »Odakle to imaš?« . . . Ovakvi su bogataši: proglašuju se gospodari-ma zajedničkih dobara, jer su prvi prisvajajući (primi occupantes). Kad bi

² Mogli bismo, doduše, upotrijebiti, mjesto *komunitarizam*, termine *zajedništvo* ili *zajedničarstvo*, ali mislim, da nam u praksi može biti dozvoljena i korisna saborska riječ *komunitarizam*.

³ Naravno, sve, što sam dosad rekao i što ću naprijed reći, podlažem sudu Crkve

svatko zadržao onoliko, koliko mu je potrebno za svagdašnje potrebe, nestalo bi bogatstva i siromaštva... Gladnu pripada kruh, koji ti čuvaš. Golu tvoj ogrtač, koji skrivaš u sanduku. Bosu cipele, koje ti trunu. Bije-dnima tvoj skriveni novac. Prema tome, ugnjetavaš toliko ljudi, koliko bi ih mogao pomoći... Ne osuđujem ovdje tvoju gramzivost, nego tvoje odbi-janje da podijeliš» (Homilija 6, Protiv bogatstva. Usp. »Crkva u svijetu«, 1967 /Split/, br. 5, str. 1—3).

21. Prema pozivu Pavla VI dužnost je kršćana sutrašnjice, »da vrate njihovim pravim izvorima, to jest kršćanskim izvorima, sve moralne vrednote, kao što su solidarnost, bratstvo, socijalizacija« (v. »Svoju Crkvu«, pogl. 2). Nadodat ću: ako je to dužnost svih kršćana, koliko je više to dužnost svećenika! Kršćanski komunitarizam — to je znak vremena.

22. Sv. pričest inkorporira nas »u jedno društveno tijelo«, veli dr Ivan Rogić (»Inkorporacija svećenika u Kristovo obajstveno tijelo«, Đakovo, 1966, strana 198). Dr Rogić iz toga onda izvlači razne društvene obaveze, osobito za svećenike, kao što su društvena pravda, ljubav itd.

23. Duh zajedništva, komunitarizma, koji je bitan svećeništvu, očito-vaio se na razne načine od početka Crkve. Načini komunitarizma mogu biti različiti, ali komunitarni duh treba da se očituje u našem mišljenju, u radu, ukratko, u životu, ako se hoćemo nazivati Kristovim učenicima. U vrijeme sv. Ignacija Antiohijskog nije moglo biti drukčije nego da sveće-nici budu okupljeni oko svoga biskupa, u zajednici, rekli bismo u kolegija-litetu, života i upravljanja biskupijom.⁴ I sv. je Augustin bio organizirao za svoje svećenike konventualni život.

Malo-pomalo zajednički život postade oznaka redovnika, dok su dije-cezanski svećenici voljeli posebno stanovanje, koje im je omogućivala usta-nova beneficija, koji su bili vezani uz njihovu službu. To nije bilo uvijek za veće dobro Crkve.

24. Redovništvo je čuvalo i očuvalo bitne oznake kršćanskog komuni-tarnog života, onako, kako ga je prva Crkva u Jeruzalemu, vjernici sa svojim svećenstvom i apostolima, bila ostvarila. Ali, ni taj redovnički komunitarizam nije danas bez zamjerke. U obogaćenim redovima privatni egoizam, na koji su bili napaštovani dijecezanski svećenici, ustupio je mje-sto kolektivnom egoizmu samostana. Vidimo, na primjer, da su se benedik-tinci u nas utrnuli vjerojatno zato, što su se bili obogatili, pa više nisu mogli privlačiti mladost idealom evandeoskog siromaštva. Gotovo bih rekao, da je nas danas Bog sačuvao od daljnog obogaćivanja poslavši nam stroge učitelje. Možda će to isto učiniti i Evropi (a ja joj toga ne bih želio). Bilo bi, naravno, bolje, da se sami reformiraju u osobnom i kolektivnom siromaštvu: tako bi bili i čvršća obrana Crkve i predaniji promicatelji vjere.

⁴ Iako sv. Ignacije kaže, da je Ecclesia in episcopo, pa je on veliki svjedok starine za monarhični episkopat, koji je on sigurno vršio u pravom duhu kolegijalnosti sa svojim svećenstvom.

25. Istu pojavu treba konstatirati u čitavoj Crkvi. Bez sumnje, što je Crkva bila siromašnija, to je bila na većoj duhovnoj visini. Tako stvar stoji osobito s prvim redom u Katoličkoj crkvi, koji je ustanovio sam Isus Krist, tj. s redom biskupa, kako ga naziva IIVS. Tome je redu bio vrhovni poglavar sv. Petar, kao neki prvi general reda, a uz tu je službu sv. Petar vršio, da spomenem »Nota praevia« iz »Lumen gentium«, i službu vrhovnog poglavara Crkve. Apostoli, doista, nisu imali zavjeta (stoga izgleda, da zavjeti nisu bitni). Apostoli su prakticirali evanđeosko siromaštvo u potpunoj mjeri iz pastirske ljubavi prema dušama. Neki su (kao sv. Petar) živjeli od dobrovoljnih doprinosa vjernika, a drugi (kao sv. Pavao) od rada svojih ruku, odbijajući čak i milostinju vjernika, da bude njihovo propovijedanje čistije i slobodnije od možebitnih prigovora, da propovijedaju zato, da se mogu uzdržavati u životu. Poslije, i dugo, biskupi primitivne Crkve išli su njihovim stopama. To su bili biskupi redovnici ili biskupi monasi, kao što je to još danas u Pravoslavnoj crkvi. Ali, ti biskupi monasi nisu imali zavjeta. Zavjeti im nisu ni trebali: ljubav je nadmašivala zavjete.

26. Prvi su se počeli obogaćivati biskupi. Na tom planu taj prvi Kršćstov red doživljavao je, u povijesti, pored svoga dizanja i svoje padove, svoje dekadence. Uslijed toga u njemu samome billi su potrebni reformatori. Držim, da je Tridentinski sabor efikasno reformirao biskupski red u čistoći, kad je odredio da onaj, koji ne će da otpusti ženu, deponatur. (To se tada dogodilo i mojem prethodniku). IIVS (Prvi vat. sabor) reformirao je biskupski red u poslušnosti, pošto je definirao papinu nepogrešivost. A IIVS započeo je reformu biskupskog reda time, što je donio mnoge upute o duhu evanđeoskog siromaštva, upute o kršćanskoj komunitarnosti i o Crkvi siromaha.

27. Uostalom, povijest se ne vraća. Danas nastaje jedna specifična potreba: potreba sinteze individualizma dijecezanskih svećenika i kolektivizma redovnika u jedinom kršćanskom komunitarizmu. Dapače mi se čini, da bi u tom duhu trebalo integrirati i život naših vjernika, tako da, na bazi suvremenog tehničkog i ekonomskog napretka, stvorimo, u duhu evanđeoske ljubavi, nove kršćanske zajednice vjernika, svećenika i redovnika. Mišljenja sam, da se istom tada, kada Crkva postane velika zajednica takvih komunitarnih zajednica, u kojima bi se ostvarili svi oni istinski ideali, koji pokreću danas marksističke mase, u tim zajednicama može ostvariti mir na zemlji i jedinstvo u kršćanskoj vjeri svih crkvenih zajednica, svih kršćanskih vjera i svih ljudi dobre volje. Istom u takvim zajednicama zasinit će pravo staro i novo lice Crkve.

Da li je to utopija? Ta *Republica ecclesiastica* jednog idealnog heretika Marka Antuma de Dominisa, ta *Civitas solis* jednog isto tako tragičnog idealista, Campanelle, ta *Utopija* jednog katoličkog mučenika, Tome Morusa?

28. Jednom je »Glas Koncila« opisao jednu takvu zajednicu, Nomađelfiju (nomos = zakon, adelfia = bratstvo). Takve se zajednice u naprednom katoličkom svijetu već danas sve više množe. Postoji i jedno

glasilo tih zajednica, a izlazi u Bruxellesu, »Courrier Communautaire«. Poznato mi je, da se i u naših laika počinju javljati težnje za komunitarnim životom. A u nas, dijecezanskih svećenika? Nedavno sam čuo riječi jednog uglednog i kreposnog svećenika, u skupu svećenika, o komunitarnom životu dijecezanskih svećenika: »Mi nismo redovnici. Nitko nema prava da nam ograničava osobnu slobodu.« I doista! Mislim, da nema takvih individualista kao što smo to mi, vanjski svećenici, kojima osobna sloboda nije ograničena ni obiteljskom ni redovničkom zajednicom. Mi smo tip individualista. To smo postali silom (ne)prilika, jer su nas pastoralne potrebe, malo-pomalo, izolirale u našim župskim kućama. Župnik u svojoj župi, u svojoj crkvi, u svojoj kući postaje mali papa. Biskup je pun obzira (pa i straha) pred tom tvrdavom. U nju je teško, a često i nemoguće prodrijeti. IIVS, a — moramo priznati — i Plo XII žele zajedničko stanovanje, gdje je moguće. Međutim, *zajednički krov i zajednički stol nisu dostatni da nas ujedine*. To je bolno, ali istinito. Mnogo se danas čita o pseudobratstvu, koje se, koji put, može naći među svećenicima, pa i u samostanima. Uostalom, zajednički život, pod istim krovom i za istim stolom, nije bitan za moderni komunitarni život. Glavno bi bila ekonomska, politička i, po mogućnosti, kulturna jednakost kao izraz ljudske solidarnosti i kršćanske ljubavi. Mi moramo danas potražiti nove oblike komunitarizma, koji će biti prilagođeni suvremenim prilikama i našem pastoralnom radu, kojem treba da bude sve podređeno. Pri tom naglašujem, da konačni ideal svećeničkog komunitarizma znači *komunitarni život svećenika, kao duhovnoga oca, s narodom Božjim*. Ali, da navedem, za sadašnje prilike, neke oblike svećeničkog komunitarizma, koji se mogu odmah ostvariti i koji mi se čine korisnima i potrebnima, da svjedočimo za Kristovu ljubav ne samo riječima, nego i djelima.

29. Ekipni je rad najteži. To se opaža naročito u gradskih svećenika: svatko radi po svoju. Za ekipni rad bio bi potreban zajednički pastoralni program za jedan grad, za jednu biskupiju, pa i za čitavu zemlju. *Mi radimo jedan uz drugoga, ali ne toliko jedan s drugim*. Ne može se reći, da su u nas one župe bolje, gdje su bili kaptoli (moja biskupija ima 3 kaptola, pa imamo iskustva) ili gdje su postojali samostani s više redovnika.

30. Da tome nije uzrok, što nije bilo složnog rada i što je svatko imao svoju (malu) strančicu? Ili, što se ostvarilo ono sv. Pavla: »Ali, ako jedan drugoga grizete i izjedate, gledajte da jedan drugoga ne istrijebite« (Gal 5, 15)? Istina, nisu se istrebljivali, ali su od komunitarnog života i rada bili daleko. Čast Stadleru! On je vidio problem i nastojao ga riješiti. Možda su i drugi biskupi, i u nas, vidjeli izvor svih naših neuspjeha, ali nisu mogli mijenjati crkvenih zakona. Hvala Bogu, da nam je te promjene omogućio IIVS! On je omogućio, da se svi prihvode dijecezanskih svećenika dijele na jednake dijelove. Ali, kada ćemo te promjene, te reforme provesti u život? Što uvijek govorimo i pišemo, da smo mi zastali za Zapadom, da mi ne poznamo njihovu teologiju, da mi ne poz-

najemo problematiku IIVS! Evo, tu imamo misao vodilju Sabora: u kršćanskom i svećeničkom komunitarizmu, za koji smo mi mnogo bolje spremniji iskustvom nego oni svojom literaturom. Tu možemo biti prvi. To je metanoia — obraćenje — promjena mišljenja — opamećenje, koje Bog i Crkva od nas traže. Mladi treba da budu nosioci te metanoie. Mladi ne treba da se mnogo osvrću, ako se javi koji stari ili mladi, još uvijek okorjeli, individualist. Ne kažem, da moramo zajednički živjeti. Može se živjeti i odijeljeno, a da se ipak živi komunitarno, kao što nam sugerira IIVS. Ali treba da se najprije držimo Kristovih riječi: »Da svi jedno budu kao što si ti, Oče, u meni i ja u tebi . . . da svijet vjeruje, da si me ti poslao« (Iv 17, 21).

Fraze su nam dosadile i dojadile. Danas riječ nema mnogo kredita kod ljudi; doživjela je devalvaciju. Deklarativne formule, koliko stare toliko i nove, ne će igrati veliku ulogu. Danas igra ulogu djelo, a manje riječ. Ne namjeravam ponizivati riječ, ali sam mišljenja, da je danas vrijeme djela. To treba uvažiti. Gotovo bih rekao, da je danas Duh Sveti s djelotvornom ljubavlju stupio u prvi plan. Stoga bi trebalo da prestane mentalitet o župi kao beneficiju i da prestane borba za ekonomski unosnije župe.

31. Poslije rata, u nas je nastao običaj, da se svećenici jedne zone sastaju na mjesečne rekolekcije. Na tim rekolekcijama trebalo bi, uz sat klečanja, egzortu, pastoralno ili idejno predavanje, izrađivati zajednički plan akcije. Posebno u gradovima. Takvi su sastanci podesno sredstvo, da se unaprijedi duh komunitarizma, tj. svijest pripadnosti jednoj zajednici i svijest potrebe zajedničke, ekipne akcije.

32. Trebalo bi, već jednom, u gradovima stvarati specijalizirane ekipe za vjeronauk i za konferencije za mladež u razvoju i za studente. Lako se može uočiti, da većina svećenika još predaje vjeronauk po starinsku, deduktivnom metodom. Još se odgaja hrvatski *seljački* narod, a pred nama je već u većini hrvatski *radnički* narod, koji sluša radio, gleda televiziju, pohađa barem osmoljetku, srednje škole itd. Ako našu vjersku pouku ne dignemo barem na srednjoškolsku razinu, ako se ne budemo zanimali za izobrazbu naših đaka i ne budemo znali uklapati vjersku pouku i vjerski odgoj u sadašnje socijalne i kulturne prilike naše djece, naših mladića i djevojaka, naših mladih bračnih parova, mi ćemo izgubiti bitku. Borbe više ne može biti na bazi negativne metode, kao što smo činili u prilikama hladnoga rata, koji nam je bio uglavnom nametnut; moramo prijeći na pozitivan rad, na potrebne distinkcije bez pojačanog tona u glasu, više dijaloški. Možda svatko svemu tome ne može doskočiti. Zato bi trebalo pomalo stvarati specijalizirane ekipe. Ali bi trebalo da imamo dvogodišnju ili barem jednogodišnju visoku katehetsku školu, koja bi stvarala takve specijalizirane katehete, i to, što je vrlo važno, prilagođene našim prilikama. Mi imamo sada pendant listu »Foyer de Notre-Dame« u listiću »Gospino ognjište«. Sada bi trebalo di Visoki katehetski institut u Bruxellesu, koji izdaje »Foyer de ND«, dobije svoj pendant u Zagrebu, da ne moramo uvijek samo ići za Zapadom, uvoziti samo gotove produkte itd., nego da možemo nešto i sami stvarati. Mislim,

da bi se u takav katehetski institut mogla uklopiti i knjižnica »Vrelo života«. Možemo li to učiniti združenim silama dijecezanskog i redovničkog klera? To bi bila jedna divna forma svećeničkog komunitarizma.

33. Sv. Pio X poticao je svećenike da osnivaju svećenička društva pod vodstvom, naravno, biskupa, u kojima će se i materijalno pomagati, osobito za slučaj bolesti i starosti (enc. »Haerent animo«). Taj apel Pija X nije ostao bez odjeka. Tada su mnoge dijeceze osnivale svećenička društva. Spominjem, primjera radi, »Svećeničku uzajamnost«, koju su bile osnovale pred rat sve dalmatinske biskupije. Danas takve zadatke preuzimaju biskupski ordinarijati, i to, prema zaključku posljednje BK, na regionalnoj bazi. Prema tome zaključku više se biskupija jedne crkvene pokrajine udruži, te svećenici mjesečno doprinose za bolesne i stare svećenike, koji onda mogu dobiti potrebno osiguranje. Mislim, da je i to stvar, koja spada u okvir svećeničkog komunitarizma. Tko bi inače uzdržavao bolesne i stare svećenike!

Svakako, spada na Crkvu da se brine za svoje službenike. U nekim zemljama to čini država. Naime, ona plaća aktivne biskupe i svećenike (čuo sam, da belgijski biskupi imaju godišnju plaću od 200.000 b. fr.), a islužanima daje penziju. Nijemci imaju, kako je poznato, svoj vjerski porez. U SAD i Francuskoj, gdje je Crkva odvojena od države, država ne plaća crkvene službenike, nego oni žive od dobrovoljnih doprinosa vjernika (kao sv. Petar), a u Francuskoj, neki, i od rada svojih ruku (kao sv. Pavao). To je posve u skladu s duhom IIVS i s Evandeljem, a posebno s načelom vjerske slobode. Ja bih uvijek i svuda, u ime vjerske slobode i, također, u ime Crkve siromaha, i od katoličke i od nekatoličke države sa zahvalnošću (ali energično) odbio bilo kakvu plaću i bilo kakvu penziju. To smatram bitnim elementom svećeničkog komunitarizma i temeljnim načelom Crkve siromaha.

34. A što je *Crkva siromaha*?

To je Crkva, koja se osniva na evandeoskom siromaštvu.

A što je *evandeosko siromaštvo*?

Evandeosko siromaštvo prvo je blaženstvo, na kojem je Krist ustanovio svoju Crkvu. *Crkva, koja ne počiva na evandeoskom siromaštvu, nije prava, Kristova Crkva.* Evandeosko siromaštvo znači, da privatno vlasništvo nema apsolutnu vnijednost, kao što lijepo kaže Pavao VI u PP. Evandeosko siromaštvo, nadalje, znači, da se čovjek može služiti materijalnim dobrima samo u onolikoj mjeri, u kolikoj mu je to potrebno, i da sve ono, što mu nije potrebno za udovoljenje duševnih i tjelesnih potreba, nije njegovo, nego pripada onima, kojima je to potrebno, pa onda, ako to on sam ne će da preda onima, kojima je to potrebno, da se spase barem od polagane smrti od gladi, javna vlast ima pravo da mu oduzme i da potrebnima (»Poruka« 17 biskupa, »Crkva u svijetu«, Split, 8/1967/1—3). Crkva siromaha znači onu Crkvu, koja se bori mirnim, ali efikasnim sredstvima protiv vladavine novca za jedan pravedniji društveni poredak, u kojem će svaki čovjek imati jednaka prava na materijalna, kulturna i vjerska dobra.

35. Eto, takvu Crkvu treba već jednom da počnemo navješćivati riječima i, u prvom redu, djelima. Nemojmo reći, da mi nismo redovnici. Ta, ni apostoli nisu imali zavjeta, ali ih je pastirska ljubav prema dušama nagonila da se odreknu svega svoga, tj. da zemaljska dobra upotrebljavaju samo kao sredstva i da ih smatraju zajedničkim, kao što kažu »Djela apostolska«. Kako će ljudi vjerovati svećeniku, koji se u ime osobne slobode bori za bolje položaje, koji se bori da neograničeno ostane na unosnoj župi, koji živi čisto buržujski! Danas riječi takva svećenika ne će više imati odjeka u dušama vjernika, jer je vrijeme velečasne, prečasne, presvijetle, preuzvišene, velemožne gospode prošlo.

36. Govor o svećeničkom komunitarizmu treba da postane tema naših svećeničkih sastanaka, pastoralnog svećenstva u župama i pastoralnog svećenstva u sjemeništima, naime, naših sjemeništnih profesora (jer i njihov rad IIVS smatra pastoralnim radom). Predlažem nešto komunitarniji život i tih pastoralnih specijaliziranih radnika s mladim dušama njima povjerenima.

37. Ovdje donosim nekoliko misli iz dekreta »De ministerio et vita presbyterorum« (br. 17), da potkrijepim što sam rekao.

»Dobra, koja svećenici i biskupi zasluže prigodom vršenja crkvene službe, neka upotrebljavaju za svoje dolično uzdržavanje i za vršenje dužnosti svoga staleža. Ono pak, što im preostane, neka upotrijebe za Crkvu ili za djela ljubavi. Stoga, neka ne smatraju crkvenu službu izvorom dobitka i neka prihode te službe ne upotrebljavaju u korist svoje rodbine. Neaka, dakle, svećenici ne ljube bogatstvo, neka uvijek bježe od svake pohlepe za imanjem i neka se brižno čuvaju svake vrste trgovine.

Dapače, pozivamo svećenike na dobrovoljno siromaštvo, da njime očiti postanu slični Kristu i spremniji za svetu službu. Krist je naime radi nas postao siromašan, premda je bio bogat, da mi preko njegovog siromaštva postanemo bogati. Apostoli su također svojim primjerom posvjedočili, da darovani Božji dar treba drugom darovati. Oni su znali i obilovati i trpjeti oskudicu. Ali, i *neka zajednička upotreba dobara* poput neke zajednice dobara, kojom se odlikovala prvotna Crkva, izvrsno krči put pastirskoj ljubavi. Po tom načinu života svećenici mogu pohvalno provesti u praksu duh siromaštva, koji je Krist preporučio.«

38. Ovu zajednicu materijalnih dobara, koju preporučuje Sabor, treba da nastojimo provesti u djelo mi svećenici. Moramo tražiti način, kako bismo se, u našim prilikama, mogli ekonomski izjednačiti i kako bismo svoj način života učinili što sličnijim Kristovim siromasima, nikome ne dajući sablazan svojim luksuznim stanom, odijevanjem, luksuznim automobilima, trošenjem na nepotrebne stvari itd.

39. Bilo bi dobro, kada bi se i u našim biskupskim ordinarijatima formirala vijeća, kojima bi ta stvar bila stalna briga. Ja sam nekoć mislio, da bi pri tom mogli nama pomoći privatni zavjeti. To i sada mislim. Ali, nisam za zavjete trećih redova ili sekularnih ustanova, koji bi se širili među svećenicima. Mi vanjski svećenici treba da izgradimo svoju

duhovnost, na koju nas je Bog pozvao. Forma naše duhovnosti nisu zavjeti, nego pastirska ljubav. Zavjeti tu mogu pomoći, ali oni treba da ostanu posve privatni i nepoznati, da se ne bi uvela razlika među nama. Zavjeti nam mogu samo pomoći, ako se to kome sviđa, ali je naš put savršenosti pastirska ljubav. Ta ljubav treba da nas vodi do evanđeoskog siromaštva, toga nužnog temelja prave ljubavi i prave svetosti. — Još jednom naglašujem, da svećenički komunitarizam ne znači zajedničko stanovanje svećenika, nego, radije, komunitarni život svećenika, pa i redovnika, s narodom Božjim u lokalnoj crkvi, osobito u župskoj zajednici. Redovnici su izašli iz lokalne crkve, oni će se morati njoj vratiti. To će biti njihov i naš svećenički i kršćanski komunitarizam.

3

Putovi koji vode do kršćanskog komunitarizma

40. 5. prosinca godine 1965. sv. otac Pavao VI govorio je suvremenim humanistima, koji se odriču transcendentálnih vrednota, da priznaju *novi humanizam Crkve*. Papa je tada rekao: »... mi poštujemo čovjeka više nego bilo tko drugi.«

Ali, tu ima nekih krupnih nesporazuma, koji se protežu odavna i smetaju Crkvi, a konkretno i svima nama u dnevnom životu. Naime, stvari tako stoje, da nam ljudi teško vjeruju, kada im govorimo, da Crkva može i hoće efikasno surađivati sa svim ljudima dobre volje, da se u svijetu što prije ostvari jedna pravednija i humanija društvena zajednica.

41. Krivci smo tih nesporazuma s jedne strane mi, a s druge strane svijet.

Skrivili smo i svaki dan djelomično skrivljujemo udaljivanje i otpad svijeta od Crkve svojim vladanjem, koje nije dovoljno ni humano ni komunitarno. Pravedno je da jedan dio krivice za to udaljivanje i za taj otpad uzmemo na sebe.

Među nama je bilo uskogrudna gledanja na razvoj znanosti i, uopće, na izvanevanđeoske vrednote, bilo da su se one nalazile u raznim religijama, bilo u raznim kulturama, filozofijama, ideologijama, društvenom životu itd. Prema svemu tome mi se lkoji put odnosimo s prevelikim nepovjerenjem, kao da je zbilja svijet proklet ili kao da je istočni grijeh toliko uništio ljudsku razumnú narav, da ona ne bi bez vjere ništa istinito mogla spoznati niti išta dobra učiniti. Ta predrasuda, koja se neprijateljski odnosi prema svijetu i njegovim snagama, obično se naziva manihejskim mentalitetom.

Nadalje, naše nas propovijedanje o vječnom životu katkada tako zanese, da pokazujemo nemar prema vremenskim vrednotama. Promatranje vječnih i nepromjenljivih principa, po kojima s pravom živimo i koje s pravom branimo, navodi nas, kad u tome pretjerujemo, na neki povijesni imobilizam i duševnu sklerotičnost. Tako je bilo, kada smo se protivili, braneći kojekakve kršćanske kraljeve i, dapače, crkvenu državu ili

druge društvene poretke u ime nekih principa, koji nisu bili vječni, ali smo ih mi proglašavali, varajući se, vječnima.

42. Ipak, da budemo pravedni, moramo reći, da mi često sudimo prošlost sa stanovišta sadašnjosti. Zaboravljamo, da je Crkva, stjecajem prilika, a donekle i uslijed naših ljudskih slabosti i želje za posjedovanjem i vlašću, igrala na Zapadu i u misijskim zemljama važnu ulogu ne samo na vjerskom i moralnom području, nego i na socijalnom, tehničkom, političkom, kulturnom, umjetničkom itd. Na Zapadu Crkva je preuzela inicijativu na svim tim područjima već u XI stoljeću. Ona je, uslijed povijesnih prilika, bila prisiljena preuzeti inicijativu u stvaranju zapadne civilizacije. A Crkvi se danas te zasluge ne priznaju. Dapače je i mi sami često osuđujemo, bilo zbog čega; dapače, često se natječemo, tko će protiv nje oštriju riječ reći. Eto, i ja sam gore izrekao, mimogred, jednu kritiku na njezin račun, ali ovdje izričem Crkvi zasluženu pohvalu.

43. I tako, svi se ti nesporazumi mogu opasno produpsti. Oni mogu postati vječni nesporazumi između Boga i svijeta, mogu se pretvoriti u negiranje Boga i Krista, mogu prerasti u trajno zabacivanje vjere u suvremenom svijetu. Mi ne spadamo među one, koji žele te nesporazume produbljavati, koji tvrdoglavo opetuju neke ne baš nužne sudove, koji današnjeg čovjeka ili ostavljaju ravnodušnim ili ga izazivaju na srdžbu. Mi želimo spadati među one, koji će nesporazume nastojati otklanjati, i to u prvom redu u dnevnom malom životu, gdje se oni svakoga dana javljaju. Ta, mi smo, najvećim dijelom, svjedoci i pastiri, a nismo učenjaci. To, naravno, ne ćemo činiti tako, da stavljamo glavu u pijesak, nego treba da poteškoće stvarno uočavamo i da im nastojimo naći pravilna, esencijalna, egzistencijalna rješenja.

44. Neki nam kažu ovako:

vjernik, koji se uzda u Boga te se prepušta njegovoj »očinskoj brizi«, zanemaruje ljudski rad oko progressa znanosti i društvene pravde. Vjera naime otuđuje čovjeka od njegova rada, od njega samoga i od društva, u kojem se nalazi. Vjera je opijum za narod.

Smatram, da je ovaj prigovor bitan za naše prilike, pa od pravilnog rješenja toga prigovora ovisi sudbina Crkve, u ovo vrijeme, u nas. Taj prigovor nalazi se na dnu naših životnih odnosa i naših dnevnih, pa i naučnih, razgovora s marksistima. Tome problemu treba posvetiti trajnu pažnju, jer u njemu može biti i nečega istinitoga; treba ga uzimati i kao prigodu za raščišćavanje naše vjere i naše vjerske prakse od kojekakvih praznovjerica.

Čini mi se, da je Pavao VI izdao svoju poslanicu PP, da odgovori na to pitanje i da nas potakne da svi počnemo raditi na tom području malo energičnije nego do sada. Vjera, ako je prava, ne uspavljuje naše tjelesne i duševne snage, nego ih probuđuje, mobilizira i pojačava. Treba da dokažemo baš na području prakse i životne borbe, da je vjera korisna

ne samo za stjecanje velike sreće u nebu, nego i za unapređenje male čovjekove, lične i društvene, sreće na zemlji. Treba da pokažemo, da je vjera potreban životni i društveni faktor i da mi vjernici želimo biti među dobrim građanima ove zemlje.

Mislim, da bi bilo vrijeme, da se i to pitanje vjere kao društvenog faktora stavi na dnevni red na nekom našem kongresu katoličkih laika u našoj zemlji. Dakako, pod vodstvom biskupa.

45. Marksizam nam prigovara, da smo mi katolici po svojoj vjeri branitelji mira i postojećeg poretka, misleći pri tom, u sadašnjem času, na kapitalistički poredak. Doista, neki brane, kako su se izrazili na Saboru neki saborski oci, neke postojeće društvene poretke, i to u ime Božje. Bez sumnje, ta obrana nije na mjestu, nije pravilna, pa je ona i jedan od uzroka postanka i širenja ateizma. Stoga su se potpisnici spomenute »Poruke« usudili napisati: »Sve revolucije nisu nužno dobre... Ateizam i kolektivizam, za koje se vezuju... neki socijalni pokreti, velike su opasnosti za čovječanstvo. Ali, povijest pokazuje, da su neke revolucije bile potrebne i da su, očišćene od svoje časovite antireligioznosti, donijele dobrih plodova. Nitko više ne niječe, da je francuska revolucija omogućila afirmaciju čovječjih prava (usp. »Mir na zemlji«) ... kakav treba da bude stav kršćana i Crkava prema takvoj situaciji« — pita se 17 biskupa. Njihov je odgovor, da »Evangelje traži prvu i radikalnu revoluciju, koja ima ime *obraćenje*.« Naravno, nama se može činiti, da biskupi hoće tim primjerom »revolucionarnog duševnog obraćenja«, koje se uglavnom zbiva u ispovijedi, da prikriju svoje simpatije za socijalne klasne revolucije, kojima se danas hoće nasiljem svrgnuti s vlasti kapitalistički društveni sustav, i tako u toj domeni zapravo progurati među kršćane jedno marksističko, zapravo protuevandeosko stanovište, dotično stanovište, koje bi nas približilo marksizmu, ali bi nas udaljilo od Evandjelja.

46. Dobro je, da ukratko raščistimo taj problem, koji je u posljednje dvije godine postao problem dana. Problem je od bitne važnosti za naš kršćanski komunitarizam danas. Radi se naime o tome, što mi možemo i što smo spremni *konkretno* poduzeti, da naš ideal kršćanske komunitarne ljubavi ne ostane jedna utopija ili, čak, hipokrizija.

a) U br. 3/1966 »Conciliama« ima članak »Treći svijet: revolucija i kršćanstvo«. U tom se članku pledira za mirno rješavanje problema ekonomsko-socijalne nejednakosti u današnjem životu. Međutim, u članku se ne isključuje, dapače se pretpostavlja, mogućnost legitimne revolucije nasilja u nekim određenim, za to sazrelim prilikama.

b) P. Chaigne u članku »Sur le dévoir de révolution«, u reviji »Frères du monde«, br. 4/1967, str. 104, govori o dužnosti kršćanina da u određenim okolnostima uzme oružje u ruke te prvi počne pucati u kapitalističke imperijaliste novca. P. Chaigne priznaje, da je takva revolucija »manje zlo« i da mora biti usmjerena prema miru i osvajanju društvene pravde, ali on tvrdi, da revolucija bez nasilja znači izdaju siromaha. Ta, ne će se valjda bogati dobrovoljno odreći svoga bogatstva.

c) P. Peuchmaurd u članku »Esquisse pour une théologie de la révolution« (»Parole et mission«, br. 39/1967, str. 629) kaže, da su mir i revo-

lucija dvije kategorije, koje tek povezane daju potpuni odgovor na evanđeosku poruku o ljubavi, kao što brak i celibat povezani daju potpuni odgovor na evanđeosku nauku o ljubavi. Kao što su u društvu potrebni brak i djevičanstvo, tako su u društvu potrebni revolucija i mir. Mir i djevičanstvo savršeniji su oblici kršćanske ljubavi, ali i revolucija i brak potrebni su oblici ljubavi. Dilema se razrješava samo u komplementarnosti raznih Božjih poziva, tj. u koegzistenciji braka i djevičanstva, revolucije i mira. Mirna revolucija i nasilna revolucija dvije su potrebne forme kršćanske ljubavi prema čovjeku. Prva prakticira ljubav u njezinu eshatološkom obliku, druga u njezinu provizornom obliku. Revolucionarni pacifist jest svjedok i prorok buduće mirne eshatološke ljubavi, a nasilni revolucionar jest svjedok ljubavi kao službe, ljubavi, koja odgovara na nasilje nasiljem u službi brata čovjeka, kojega hoće osloboditi od glada i siromaštva. Tako p. Peuchmaurd u navedenom članku.

47. Ja bih izrazio mišljenje, da mi ne možemo prihvatiti revoluciju sile, ali da ne možemo ostati ni legitimisti, tj. ljudi, koji pošto-poto brane postojeće poretke i koji tvrde, da jedino čovjek, koji se nađe u skrajnoj nuždi, tj. koji eno baš umire, na rubu ulice, da taj čovjek *tek tada* može uzeti tuđe dobro, da se spasi od smrti. To je takav ekstremni slučaj, da mi se čini nemoguće, da se obistini. Štoviše, kada bi takvo shvaćanje ostalo, do sudnjega dana ekonomske razlike između onih 15% bogatih imperijalista novca i 85% gladnih ostale bi iste; dapače bi se povećavale, kaže Pavao VI u PP.

Zar zbilja onih 85% moraju čekati articulum ili barem periculum mortis, da navale na kapitaliste i da im uzmu ono, što im je potrebno? ... Zar se ne bi mogli dignuti i malo prije, dok su još sposobni hodati, u perspektivi sigurne smrti od gladi ili nedovoljne prehrane, te uzeti, dok mogu, potrebno od onih, koji imaju u izobilju? ...

48. Meni se čini, da ovakvo držanje nama mnogo smeta u pastoralnom radu. Trebalo bi da naši moralisti ovdje nađu i tehničko rješenje. Mi pastiri osjećamo za takvim rješenjem goruću potrebu. Ne bi li se pri tom mogli, možda, pozvati na revoluciju »obraćenja« (metanoia), kako to čine potpisnici »Poruke«?

Mišljenja sam, da riječ »evanđeoska revolucija« mi ipak možemo prihvatiti s mnogim današnjim auktorima. Katkada je upotrebljava i papa Pavao VI. Metanoia u Evandelju jedan je nagli kvalitativni prijelaz iz jednog duševnog stanja u drugo. Ona sa sobom donosi naglu promjenu mišljenja i vladanja prema Bogu i prema ljudskom društvu. Tu se radi o jednoj egzistencijalnoj promjeni čitave osobe. Metanoia nije neka platoniska promjena, plod jedne subotnje ispovijedi s odlukom, koja se zaboravi nakon 5 minuta. Ne! Takvo obraćenje nama danas nije dostatno. U tom obraćenju uključeno je naše društveno vladanje, društveni, a ne samo osobni dio naše osobe. Ovdje bih se pozvao i na o. Lombardija, koji u svojem djelu »Per un mondo migliore« nastoji dopuniti duhovne vježbe sv. Ignacija, koje više govore o osobnom obraćenju i osobnom posvećenju. O. Lombardi to dopunja razmatranjima o društvenim dužno-

stima čovjeka, ukoliko je on član ljudskoga društva i ud otajstvenog tijela Kristova.

Metanoia traži od nas djelotvornu ljubav, naime ljubav, koja ne može trpjeti, da polovina čovječanstva umire od gladi. Religiozna revolucija mora se nužno projicirati i na društvene odnose. Takav obraćeni kršćanin mora tražiti, ako ne će da se vlada kao hipokrit, i na društvenom i na političkom planu efikasne načine, koji će brzo, to jest revolucionarno, promijeniti društveni poredak u korist siromašnih. Pavao VI ozbiljno opominje: »Neka nas ljudski rod dobro čuje: sa sadašnjim stanjem moramo se hrabro suočiti i nepravde, koje ono donosi, moramo nadvladati u borbi. Razvoj traži smjele preobrazbe, s temelja novatorske. Moraju se poduzeti bez odlaganja brze reforme« (PP, br. 32).

49. To znači *biti danas autentičan kršćanin*. Ne može danas jedan iskreni kršćanin činiti kompromise s društvenom nepravdom i braniti staru rimsku definiciju privatnog vlasništva: *Ius uti et abuti*. Mi smo baštiniči građanske kapitalističke kulture, ali se ona danas više ne može održati. Mi smo većinom još djeca malih seljačkih posjednika, koji o svom poljicu kaže: ovo je moje i Božje. To je moglo biti dobro u hrvatskom *seljačkom* narodu, ali taj narod se pred našim očima pretvara u *radnički* građanski narod, pa takva filozofija i takva teologija ne mogu odgovarati novim prilikama. Papa Pavao VI poručuje nam, da društveno vlasništvo ima prednost pred privatnim vlasništvom (PP br. 22—24). Prema tome, nitko ne može imati prava zloupotrebe nekog dobra (posjeda). Takvo shvaćanje danas se ne može braniti. Privatno vlasništvo nema apsolutnu vrijednost. Shvaćanje, da ono ima apsolutnu vrijednost, i dovelo je do krize, koju danas proživljava kršćanski Zapad. Mi smo to privatno vlasništvo branili distinkcijama: *bona necessaria*, *bona decentia vitae*, *decentia status* i *superflua*. U stvari, nitko nije imao više *bona superflua*, pa bi i najveći zapadni milijarderi mogli umiriti savjest s pomoću slobodno danih milostinja za siromašne i dobrotvorne akcije. Nitko nije bio dužan ništa dati, *de facto*, *ex iustitia*, nego samo *ex caritate*, a *caritas* ne obavezuje sub gravi, to svi znamo. I tako su izglednjele mase umirale i umiru, a nitko nije kriv. Promatrajući tu situaciju i očitu nedovoljnost ne Božjega zakona, nego naše današnje moralke, Pavao VI proročki dovikuje kršćanskom Zapadu: »Ima nekih situacija, u kojima nepravda više prema nebu. ... postoji velika napast, da se takve nepravde protiv dostojanstva ljudske osobe otklone nasiljem« (PP, br. 30). I opet: »Njihova«, tj. bogataša, »ustrajna škrtost sigurno će izazvati sud Božji i gnjev siromašnih s posljedicama, koje se ne mogu predvidjeti« (PP, br. 49).

Možda će se, na žalost, papino proročanstvo i ispuniti, jer nije vjerovatno, da će današnji bogataši htjeti svojevóljno podijeliti, barem na neki minimalno razuman način, svoja ogromna bogatstva sa siromašnima.

50. Mi, dakako, ne možemo prihvatiti revoluciju nasilja. Evo, što o tome piše papa: »Osim slučajeva očigledne i duge tiranije, koja ugrožava temeljna prava osobe i koja nanosi ozbiljnu štetu općem dobru nekog

kraja, nasilna revolucija (nije dozvoljena), jer ona rađa novim nepravdama, uvodi nove nesklade i izaziva nove ruševine. Ne smije se boriti protiv jednog stvarnog zla s opasnošću, da poslije toga dođe drugo veće zlo« (PP br. 31).

51. To ne znači, da mi kršćani ne ćemo imati razumijevanja i praštanja prema ljudima, koji upotrebljavaju nasilnu socijalnu revoluciju, kao što je Isus imao razumijevanja i praštanja prema grešnicima. Isus nije odobravao njihove grijeha, ali je imao smilovanja prema grešnicima. Jedino je prema farizejima bio strog. A nama se događa baš obratno, da smo, naime, blagi prema onima, koji izazivaju gnjev siromašnih, a prema siromašnima odviše smo strogi.

52. Mogli bismo reći, da je položaj nas kršćana donekle tragičan u ovom povijesnom času. Crkva se, bez sumnje, sve jasnije i jače distancira od kapitalističkog i neokapitalističkog poretka s jedne strane, a s druge strane ne može prihvatiti revoluciju nasilja i ne može odobriti, da se socijalna borba upotrebljava protiv Boga. Tako smo nekako razapeti između dviju velikih sila, koje se između sebe danas bore.

Ipak, usprkos svemu, naše simpatije moraju biti na strani siromašnih, jer pripadamo Crkvi siromaha, kako je rekao IIVS.

53. Priznajem, da je vrlo teško uvjeriti marksističke revolucionare, da mi kršćani nismo razbijači socijalne revolucije, da naša *miroljubiva evandeoska revolucija* može danas biti efikasna i da mi kršćani nismo sluge kapitalizma, nego da smo za jedan brzi ekonomski razvoj, da smo za revolucionarnu promjenu socijalnih struktura, na kojima počiva kapitalizam. Naravno, lakše je uvjeriti prave revolucionare u svoju dobrotu namjernost, ako uzmeš pušku u ruke i pođeš u šumu. To su neki u zadnje vrijeme i učinili. Dapače, i neki svećenici. I u najnovije vrijeme, npr. u Boliviji. Međutim, papa Pavao VI ne odobrava takvo držanje. On je mišljenja, da svako nasilje donosi veća zla negoli su ona, koja hoće da ukloni. Ali, to je logika događaja, koja se odvija i protiv volje onoga, koji diže oružanu revoluciju.

54. Kod takva stanja stvari držimo, da se može novi poredak izgraditi samo miroljubivim sredstvima. Uostalom, nama u praksi, za naše prilike, takvo držanje više i odgovara. Međutim, moramo priznati, da su miroljubiva sredstva efikasna samo na dugi period, a ljudi često nemaju strpljenja, pogotovo ne danas, čekati da svatko dođe do svijesti da mora dijeliti svoja bogatstva, pa da onda siromašni prestanu umirati od glada. Stoga su neke nasilne revolucije razumljive, iako ih ne možemo odobriti. Mi, uostalom, ne moramo biti inicijatori svega toga. A ne možemo biti ni neutralni promatrači, ako ne ćemo da budemo sukrivci događaja. Moramo nešto misliti, moramo formirati, upućivati savjesti. Crkva nije pvela francusku revoluciju, Crkva nije pvela ratove za oslobođenje i ujedinjenje Italije i ostalih evropskih i američkih nacija, a ipak crkveni ljudi tu revoluciju i te ratove danas uglavnom odobravaju.

Treba, dakle, da se odrečemo nasilja, jer ne vidimo, kako bi se to moglo složiti s Evanđeljem, s naukom IIVS i s naukom Pavla VI u PP. Ali kršćani moraju to više i to energičnije raditi na brzoj i revolucionarnoj promjeni sadašnjega kapitalističkog poretka u svijetu tehnikom nenasilja⁵ ako hoće, da im siromašni vjeruju. To je danas pitanje života i smrti Crkve.

S v r š e t a k

55. Želja je Crkve da reformira sebe, ali i svijet. Crkva je u Saboru postala svjesna, da je ona sakrament spasenja za sav svijet. Sakrament je znak, koji označuje i proizvodi milost. I Crkva je znak podignut među narodima, koji označuje, sadrži u sebi i proizvodi milost i tvorca milosti Isusa Krista. Crkva označuje, sadrži i proizvodi milost i prisutnost Isusa Krista u sakramentima, posebno u Euharistiji, zatim u Riječi Božjoj, koja se nalazi u Sv. pismu i u predaji i, napokon, u zajednici vjernika. »Jer, gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam ja među njima« (Mt 18, 20). Te Isusove riječi opetuju osobito naši Focolarini kao svoju devizu. I, doista, imaju pravo. Jer IIVS na mnogo mjesta opetuje te Kristove riječi, da nas pouči, da je Krist stvarno prisutan u zajednici ljudi, koji su sakupljeni u njegovo ime, sakupljeni bilo izričito u njegovo ime, bilo u svrhu kakva istinitog i poštenog zadatka, koji ide u korist čovjeka i ljudskog društva, makar ti ljudi, koji se tako sakupljaju, tom prigodom ne mislili izričito na Boga i Krista. Bog može biti sakriven u njihovim poštenim i nesebičnim djelima, makar ga oni izričito i ne priznavali. Tridentinski sabor definirao je supstancijalnu Isusovu prisutnost pod prilikama kruha i vina, u sv. Euharistiji, a IIVS uči nas o jednako stvarnoj, iako ne supstancijalnoj, Isusovoj prisutnosti u društvenoj zajednici. Tu je Isusovu prisutnost doista trebalo naglasiti radi povijesnih prilika, u kojima živimo. Mi ne spadamo među one, koji bi htjeli potcijeniti definiciju Tridentinskog sabora o stvarnoj i supstancijalnoj Isusovoj prisutnosti u Euharistiji, iako se ne želimo pošto-poto vezati uz formule. Vežemo se radije uz istinski smisao. Ali, mi se ne želimo udaljivati ni od IIVS, koji je *popunio* i na ovom području prošle sabore i tako naukom o stvarnoj Isusovoj prisutnosti u društvenoj zajednici ljudi, osobito u društvenoj zajednici ljudi kršćana i najposebnije u društvenoj zajednici ljudi kršćana-katolika, koji sačinjavaju jedno otajstveno tijelo Kristovo, dao čvrste temelje za kršćanski i svećenički komunitarizam, a time i temelj za pravilno rješenje današnjih nepravednih društvenih odnosa među pojedinim ljudima, među klasama i među državama.

56. Crkva je znak među narodima. Zato ona mora doći među svijet, da je svijet vidi, da je svijet upozna. Crkva mora otvoriti vrata svojih samostana, svojih župnih dvorova, svojih sakristija, svojih crkava.

⁵ Ovdje se ne zadržavamo na tumačenju tehnike nenasilja, iako bi se i o tome moglo dosta raspravljati.

Crkva je kvasac za ovaj svijet. Ali, ako se hoće da kvasac djeluje, treba ga staviti u tijesto. To je najvažniji uvjet obnove svijeta preko Crkve. U tu svrhu od nas se traži jača nutarnja kohezija nego prije. Kohezija s papom, kao nasljednikom Isusa Krista, koji ima osobnu, a ne samo kolegijalnu karizmu primata i nepogrešivosti, kako je rekao IIVS. Kohezija vjere, koju treba crpsti neposredno iz Sv. pisma i Sv. predaje, koja nam prenosi uglavnom iste objavljene istine kao i Sv. pismo, ali također i neke bitno nove, npr. potrebu krštenja male djece i mnoge moralne zasade potrebne za pravilan komunitarni kršćanski život.

57. Nema sumnje, društveni su problemi danas gorući problemi onih, koji vjeruju, i onih, koji ne vjeruju. Svi hoće jedinstvo ljudskoga roda, na svim područjima ljudske djelatnosti (ekonomija, kultura, politika, vjera itd.). Riješiti probleme čovječje individualne slobode i društvene zajednice, afirmirati svoju osobnost, osigurati dostojanstvo i slobodu svoje osobe u društvenoj zajednici: eto problema ne iz knjiga, nego iz dnevnog života. Možda se meni ti problemi ne predstavljaju uvijek u obliku teoretskih filozofsko-teoloških problema, tj. možda mi se ne predstavljaju uvijek kao misao, nego više kao neka konkretna nutarnja patnja. Ti me problemi iznutra muče, kidaju moju nutarnju ravnotežu, stvaraju u meni i u mojoj biskupiji, u mojoj redovničkoj zajednici, u našoj domovini neki razdor, rascjep. Osjećamo, da nešto veliko želimo, a ne uspijevamo toga postići. Nitko mi nije uspio ni teoretski toga protumačiti, usprkos neke vrste eskalaciji naše katoličke literature.

I tako nastaju razdori među nama (usp. Iv 9, 16).

58. Ali, kada netko, u jednom času, počne proživljavati kršćanstvo u njegovim komunitarnim dimenzijama, tada svi njegovi problemi u tom aspektu kršćanstva nalaze malo-pomalo svoja rješenja. Rješenje između naše autentičnosti i društvenosti, rješenje između auctoriteta i slobode, poslušnosti i spontanosti naći ćemo u Bogu. U Bogu ćemo naći sebe i svoga bližnjega. Ali, i Boga ćemo naći u sebi i, osobito, u društvenoj zajednici, u kojoj živimo, ako s njom u ljubavi živimo.

59. Ovu novu, a ujedno staru, progresivnu, a ujedno duboko tradicionalnu nauku o kršćanskom komunitarizmu treba da širimo među nama svećenicima, među našim hrvatskim narodom i među svim narodima u našoj zemlji.

60. To je poziv kršćanima u XX stoljeću.

Frane Franić